

## REFERENCES

- 1 Bol'shaya sovetskaya entsiklopediya (1969-1986), *Bol'shaya sovetskaya entsiklopediya v 30-ti t.* [The Great Soviet Encyclopedia in 30 volumes], 3rd ed., Sovetskaya entsiklopediya, Moscow, Russia, available at: <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/090/123.htm> (Accessed 7 March 2024). [in Russian]
- 2 Mineralov, G.Yu. (2020), “Vnutrennyaya forma zhanra kak razvitie idey vnutrenney formy A.A. Potebni i Yu.I. Mineralova” [The internal form of the genre as a development of the ideas of the internal form of A.A. Potebnya and Yu.I. Mineralov], *Khudozhestvennaya slovesnost': teoriya, metodologiya issledovaniya, istoriya* [Artistic Literature: Theory, Research Methodology, History], pp. 22-33. [in Russian]
- 3 Sharipova, D., & Dadabayeva, G. (2016). The imagined nation-state in Soviet literature: the case of Koshpendiler. *Nationalities Papers*, 44(1). DOI: 10.1080/00905992.2015.1061984 [in English]
- 4 Markova, T.N. (2014), “Zhanrovye transformatsii v sovremennoy proze (Poisk konteksta dlya opisaniya evolyutsii mediazhanrov)” [Genre transformations in contemporary prose (Searching for a context to describe the evolution of media genres)], *Medialingvistika* [Medialinguistics], no. S3, pp. 36-40. [in Russian]
- 5 Nurgali, K.R. (2013), “Representation of ancient times in Kazakh historical novel”, *Life Science Journal*, vol. 10, special issue 11, pp. 298-301. [in English]
- 6 Akkaliyeva, A., Zhumay, N., Amalbekova, M., Tazhibayeva, S., & Nurpeissova, D. (2021). Searching for Equivalence in Indirect Literary Translation: A Case Study of Translations of the Kazakh Novels “Aq boz Yui” by S. Yelubay and “The Man-deer” by O. Bokeev. *Interdisciplinary Literary Studies*, 23(2), 253-266. <https://doi.org/10.5325/intelitestud.23.2.0253> [in English]

Received: 21.11.2024

FTAMP 16.21.21

DOI: [10.59102/kufil/2025/iss1pp246-260](https://doi.org/10.59102/kufil/2025/iss1pp246-260)

**А.А.Түймебекова<sup>1</sup>, А.Б.Салқынбай<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, 050038, Қазақстан Республикасы

### **А. БЕК ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ Б. МОМЫШҰЛЫ БАТЫРЛЫҒЫНЫҢ ЛИНГВОТАНЫМДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Бұл мақалада соғыстағы адам, оның дүниетанымы, командир мен солдаттың қарым-қатынасы, жаһанда үлкен бетбұрысқа алып келген алапат соғыстың таразысын басар жаудың орасан күшіне қайсарлықпен тұра білген адам мен оның ары, абыройынан бастау алатын ішкі санасы мен танымы зерттеледі. 1941 жылы майдан даласына соғыс туралы, оның бағыт-бағдары туралы материал жинамақ болып барған орыс жазушысы А.Бектің қаһарман Б.Момышұлының әңгімелеуімен соғыс туралы, соғыстағы адам орны, тәрбиесі, адамгершілігі жайлы ой қозғауымен бүтін бір шығарма дүниеге келгені мәлім. Бұл шығарма арқылы қазақтың қанында батырлық бар екендігі дәлелдене түседі. Егер батырлық пен ержүректілік болмаса ұланғайыр жерімізді қалай сақтап қалдық? деген сұрақ туындайды. Әрине білектің күші, найзаның ұшымен сақтап қалдық. Осы дәстүрден бастау алған батырлық пен ерліктің жалғасы – Б.Момышұлы. Зерттеу нәтижесінде Б.Момышұлының тілдік танымының қалыптасуында халықтық таным мен діл, ұлттық ерекшелік жатқандығы анықталды. Батырлық пен ерлік дәстүрі сонау жаугершілік замандардан халқымызбен өмір сүріп келе жатқандығы және тығылтаяң сәттерде ар мен намысты алға

*қойып шайқасқан соғыстағы боздақтардың темірқазығына айналғанын көреміз. Жауынгерлік абырой мен сенім, ант, азаматтық борышқа адалдық, жауынгерлік тәртіп пен дәстүр арқасында жеңіске жеткізетін батырлық көрсетері анық.*

*Кілт сөздер: концепт, ерлік, батырлық, ар, жеңіс, лингвотаным, қорқыныш.*

## НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕР

Аталған мақалада Б.Момышұлының шығармашылық тұлғасы, тілдік тұлғасына тереңірек байлам жасалуы қажет. Өйткені жеке тұлғалардың ғаламның тілдік бейнесі туралы ой-пікірлерінде ұлттық нақыштар, терең бояулар жатады. Осы тұрғыдан зерттеудің негізгі бағыттары: Б.Момышұлының тұлғалық бейнесінен туындаған батырлыққа қатысты ұғымдардың лингвотанымдық ерекшеліктері анықталады. Б.Момышұлы туралы шығарманың бірі жазушы А.Бектің «Арпалыс» романындағы тілдік концептілерді іздеп тауып, тілдік танымын анықтау қажеттілігі шығады. Отандық ғалымдар А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұбанов, Ә.Қайдар, Е.Жанпейісов, Ж.Манкеева, А.З.Қазанбасовалар еңбектерінде тіл мен халықтың, тіл мен мәдениет, тіл мен сананың тығыз қарым-қатынасы зерттелді. Шетелдік ғалымдар М.А. Подлесная, О.К.Шевченко, И.В.Ильина зерттеулерінде батыр мен батырлық туралы ой қорытындылары қарастырылса, Саргсян М, Мадоян А. мақаласында қазіргі заман тұрғысынан жастарға өз тарихынан хабар беретін батырлықты оқыту арқылы ұлттық ділді қалыптастыруға болатыны көрсетілді. Сондай-ақ Б.Момышұлының өз аузынан шығарма туралы ескертпелері жазушы Д.Снегиннің «Арысым еді-ау, Бауыржан» атты естеліктерінде қарастырылды. Осы естелік кітапты парақтап отырып, Б.Момышұлының өз ұлтына адалдығы, шыншылдығы, қазақ тіліне деген жанашырлығы, А.Бек туралы ойларының өзі шығарма иесі өзі екенін дәлелдей түскенін көреміз.

## КІРІСПЕ

XX ғ. адам санасының астан-кестеңін шығарған атышулы Ұлы Отан соғысындағы адамның батырлығы мен ержүректілігі сыналар шақтағы жағдайын сипаттап көрсеткен жазушы А.Бек шығармасы арқылы Б.Момышұлының айтып отыруымен жазылған көркем шығармадағы батырлықтың өсу жолын көрсетіп, халқымыздың батырлық өнегесін жалғастырған. Батырлықтың түп-тамыры өсе келе адам бойына сананың дұрыс бағытталған тәрбиенің бастауларын басқара алуынан туындайтындығы дәлелденеді. Б.Момышұлының өскен ортасы, ұстаздары, соғыстағы жауынгер жолдастары негізінде қалыптасқан өнегелі өмір жолында қалыптасқан танымдық тұжырымдары негізінде сөз саптауындағы ерекшеліктерін танудан ұлттық бастама мен танымдық ерекшелік қалыптасқан. Бұл туралы Батырдың өзі де әскери тәрбие бесіктен басталатынын бірнеше мәрте қайталағанын білеміз. Әскери тәрбиемен бірге елді қорғау, ысылған, ержүрек жауынгер ұрпақ тәрбиелеу мәселесі өткір қойылып тұр. Себебі халқымыз ел қорғайтын ерлеріне сенім артқан. Ел қорғаны – ер,- деп айтуында үлкен мән бар. Мақаладағы мәселенің өзектілігін Батырымыздың, Б.Момышұлының, батырлық, ерлік, ержүректілік ілімді түсіндірер қадамын зерттеумен байланыстырамыз. Мақаладағы зерттеудің мақсаты - тіл біліміндегі адам санасының танымы мен іліміне сәйкес қалыптасқан концептілік ұғымдардың табиғаты Б.Момышұлының сөз қолданысы бойынша қарастырылуын анықтау. Зерттеу жұмысының нысаны - А.Бектің «Арпалыс» романы. Зерттеу тақырыбы бойынша лингвистикалық ғылымның когнитология саласына бет бұрамыз. Себебі лингвистикалық когнитология- тілді таным дүниесінің ортасында алып, адамның дүниедегі құбылыстарды бейнелеуге таным тұрғысынан қарап түсіндіретін ғылым. Когнитивтілік тілді жалаң қарастырмай, адамның ой-сезімі арқылы, танымының сүзгісінен өтіп түсіндірілуімен маңыздылығын қарастырамыз. Жұмыстың гипотезасы - Б.Момышұлының тілдік бейне жасаудағы сөз қолданыстарын тауып, оның ұлттық тіл мен ділді жастарға түсіндірудегі орнын нақтылау. Тіл арқылы әлемдегі заттарды, құбылыстарды түсіндіретін адамның ой-өресі, қабілеті, ділі, ұлты, мәдениеті де естен шықпауы қажет деп ойлаймыз.

XX-XXI ғ. антропоэкетілік, оның ішінде адам мен оның санасы, мәдениеті тілдің танымдық негізгі аспектісі болды. Ұлттық мәдениетті түсіну үшін тілді білу жеткіліксіз. Ұлттың өмір сүру қағидасындағы ұғымы, түсінігі, танымы, ділі жатыр. Әр елдің мәдениеті мен руханиятының ерекшелігі тілдік құрылымнан көрінеді. Тілдік қарым-қатынастардан тілдік мәдениеттердің ерекшеленуін философтар, лингвистер тарапынан қарастырылды. Лингвомәдениеттану - тіл мен мәдениеттің қарым-қатынасын ашуға, байланысын анықтауға құрылған ғылым. Халықтың өмір сүру ортасын тілі арқылы айқындау. XXI ғ.тілден ұлттық мәдени кодты іздеу қарастырылды. Ұлттық кодтың қажеттілігі- ұлттың өміріндегі баға жетпес қасиеті болып табылады.

Лингвистикалық зерттеулердің бастамасы- тілдік ұғым, сөз болса, ұлттың рухани өзегі-сөздің құбылуы, ұлттық жамылышы болуы, тіл мен халық туралы зерттеулердің әлемдік ғылымда қаралуы, осы күнгі концептілік арналар туралы толғаныстар зерттеушілерді әлі де қызықтыруда. Адам санасының күрделілігі, оның ұғымдар мен мағына аясына ұлттық реңк беруі туралы, ұлттық тілдің дамуындағы ғылыми пікірлерге тоқталып, оған өз көзқарасымыз тұрғысынан баға беру - жұмыстың ілгерілеуіне әкеледі. Осы тұрғыдан жұмыстың негізгі мақсаты - «батырлық» концептінің қалыптасуы мен дамуын, ұлттық тілдің қорында сақталып, архейеге айналып, өшпестік пен өлместікке жетелеген ұлттық діліміздің қайсар мінезділігі мен жауынгерлігіне тән Батырымыз Б.Момышұлы туралы жазылған А.Бектің «Арпалыс» романындағы кейіпкердің тілдік танымы, батырлық концептісін ашатын ұғымдар мен түсініктерден халықтық таным ізделінеді. Халықтық танымның негізінен бастау алатын концептілер туралы отандық ғалымдар А.Смайлов, М.Күштаева, М.Абдрахманова, А.Байғұтова, Ж.Қошанова, Ж.Жампейсова және т.б. еңбек арнады.Осылайша Б.Момышұлының тілдік табиғатына әсер еткен тарихи жағдайлар, ұлт тарихымен бірге жасасқан тілдік таным мәселесін ашу үшін зерттеу еңбектері сараланып, тілдік, тұлғалық талдау жасалынады.

## МАТЕРИАЛДАР МЕН ТӘСІЛДЕР

Біздің зерттеу еңбегімізде А.Бектің «Арпалыс» романы алынып, мәтіннен Б.Момышұлының батырлық ұғымын ашар тілдік қолданыстар қарастырылып, талданды. Б.Момышұлының «Қанмен жазылған кітап» және отандық ғалымдардың еңбектерінен А.Байтұрсынұлының «Қазақ тіл білімінің мәселелері», М.Қашқаридың «Түрік тілі сөздігі», Қ.Жұбановтың «Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер», Ә.Қайдардың «Қазақтар ана тілі әлемінде», Ж.Манкееваның «Этномәдени мазмұн және сөз синергиясы» мақаласы алынды. Шетелдік ғалымдар В.Н.Жуков, Е.Голубенко, А.В.Васильченко, М.Подлесная, М.Саргсян мен А.Мадоян, В.Дугаров, М.Ярматовалардың еңбектері қарастырылды.

Мақалада зерттеу бойынша жеке тұлғалардың тілдік қолданысындағы ғаламның тілдік көріністеріне сипаттама беріледі.Тұлғалардың тілдік қолданысы арқылы ұлттық дүниетанымға қадам басамыз. Жастарға тілдік нақыштар арқылы берілген батырлық пен ерлікке шақырар ұлттық тіл мен ділді жандандыратын тәрбие беруді жолға қоямыз. Тілдік талдау барысында «батырлық» туралы ұғымды жинақтайтын тәрбие мен әскери дәстүрдің қажеттігі анықталып, семантикалық, концептілік талдаулар жасалынды. Адам бойындағы абырой мен намыс, адалдық пен борыш, міндет, парыз мәселелерінің шекарасы айқындалды.

Талдау барысында материалдарды жинау, сұрыптау, лексика-семантикалық талдау әдістері қажет болды.

## НӘТИЖЕЛЕР

Тіл - күрделі құбылыс екендігін, оның қызметінің көпқырлығымен дәлелденіп келеді. Әрине, тіл мен ойдың ұштасар тұсы – тіл иесімен, адаммен, тығыз байланысты. Тілдің ғасырлар бойы қалыптастырған атаулары мен түсініктері мен ұғымдарының астарында мәнді ұлттық нақыш, ою-өрнек жатыр. Әрбір халықтың ділі мен тілі егіз. Мәдениеті де осы екеуінің

тоғысар тұсынан шығады. Әсіресе, ұлттық тілдің қадір-қасиетінің нақышы мен өрнегін тұлғалар тілінен іздестіру - осы жұмыстың үдесінен шықты. XX ғ. ақпараттар мен жаңалықтар ағынымен келсе, соғыс атты қаныпезердің адам тағдыры мен санасында өшпес із қалдырғаны анық. Соғыс адамдардың санасы мен сезімін тұтас өзгертетін бір ареал деуге болады. Онда бейбіт күндегі сезім-күй Отан қорғау, абыройлы іс, парызды өтеу, борышқа адалдық сияқты арнаға ауысады. Ұлы Отан соғысын басынан өткерген Батырымыз – Б.Момышұлы туралы айтарымыз да осыған ұласады. Соғыстан соң Отан қорғаған жауынгерлер бейбіт өмірге араласты. Бірі – оқуға түсіп, білімін жалғастырса, екіншілері- әскери қызметті жалғастырды. Ал Б.Момышұлы өмірінде әскери қызметпен байланысты көп ақтандақтар болғанын біле бермейміз. Көбінесе Батырды мінезінің тіктігімен, оңайлықпен иіле қоймайтын қаталдығын алға тартып, өзгеше тұлға жасап алғанбыз. Жазылған, айтылған пікірлерде көптеген субъективті пікірлер бар екендігін байқауға болады. Батыр барды бар, жоқты жоқ деп айтатын, қылыштың жүзіндей өткір әділдік пен шыншылдықты алға тартып, жоқ адамға көмектесіп, барға насихат айтатын тұлға екендігін тануымыз қажет. Қазақтың бар даналығы мен ақылының, өршілдігі мен батырлығының, ержүректілігінің қайдан келетіндігін іздейді. Осы тұста көптеген ой толғаныстар жасайды. Нәтижесінде барлық танымдық түсінігі халықтың ой-санасы мен тәрбиесінен, шыншылдық пен турашылдықты жақтайтын мінезінен көрініс табады. Халқымыздың жаугершілік заманда да туған жерін қорғап, от пен суға түсіп, табандап тұрып, ұл мен қызын жерін, елін сүйуге тәрбиелеген асыл сөздің мәйегіндей мақал-мәтелдері тіршілікте көрген жақсылығы мен жаманшылығын таразылар ой-танымынан қалды. Барлық мақал-мәтел орнымен, тиісті орнында қолданылып, тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні болған. Халқының асыл сөз мәйегінен бір елі ажырамай, жауынгерлік әрекетте баға берер ұстанымы болған. Батырлық пен қорқақтықты да көре білген дана халқымыз жас ұрпағына тәрбие мен тәлімді беру жолы етіп қалыптастырған. Осы сөз асылын теріп, жауынгерлерін тәрбиелеуде, әскери үрдіс пен өнерге үйретіп баулуда, баға жетпес өнеге болғанын көреміз. А.Бек шығармасында осынау мүлдем табиғаты бөлек халықтың сөз асылын қолдануының өзі, шығарма сыртында айтушы, баяндаушы Батыр отырғанын көрсетеді. «Арпалыс» романы бастан-аяқ жауынгерлік тәртіп, дәстүр, ар-намыс, абырой мен парыз, адамгершілік пен адалдықтың үрдісін сақтаудан тұрады. Біз бұл шығармадан Б.Момышұлының әлемнің тілдік бейне жасауы арқылы оның ұрпағына аманат еткен үлкен борышты көреміз. Ол борыш - қандай жағдай болмасын, Отанын қорғау. Бүгінгі күні жастар тәрбиесінде кемшін түсіп жатқан мәселе деуге болады. Жастарды туған елін сүйу, қадірлеуге шақырар іс-әрекеттерді көреміз. Сондықтан да мақалада жеке тұлға тілін зерттеу - ұлттың еңсесін көтере түседі деген сеніммен қарадық. Осы арқылы кешегі білгенімізге қосымша Б.Момышұлының батырлық тұлғасы туралы ақпараттарды толықтыра түстік.

## ТАЛҚЫЛАУ

Халықтың ғасырлар бойы жинаған мәдени, рухани тілдік байлығы, оған септестік етер адам мен оның санасының терең тұнығында жатқан ұлттық танымынсыз қалыптасқан дүние болмайтыны анық. Сондықтан батырлық үлгісін берер мысалды сонау XI ғ. тіл мен халықтың рухани байланысы негізінде алған М.Қашқари сөздігінде сілем тартқанын көреміз, сөздікте түркі тілінің жанашыры ретінде батыр, ерлік істеу, күштілік көрсету, жүрек сөздеріне анықтама береді. «Батыр» сөзі «тоңа» [5] деп қарастырылған, ал ерлік істеу, күштілік көрсету – тоңалады ретінде берілген. Тоңа Алып Ер (түріктердің ұлы ханы- Афрасиаб) батырымыздың есіміндегі «тоңа» сөзі сөздікте «пілден де күшті, жолбарыс тектес аң деп беріледі» [5] және «батыр» мағынасында сипатталады. «Бұл сөз көбінесе адамдарға лақап орнында қолданылады» [5] деп түсіндіріледі. «Батыр» сөзінің мағынасын сондай-ақ «иүрек» яғни жүрек сөзі де берген. Ерлік істеді, күштілік көрсетті сөздері «Ер тоңалады» [5] деп, мағынасы «Ер батырлардың, күштілердің ісін істеді» [5] деп беріледі.

Ал ғалым А.Байтұрсынұлы 1926 ж. Бақы қаласында өткізілген Бірінші Бүкілодақтық түркология сиезінде жасаған баяндамасында «В культуре каждой нации, кроме собственного

творения, имеются заимствования, и на смешение их культуры влияют их отношения, которые различаются с точки зрения дружественного и неприязненного» [4, 579] - деп көрсеткеніндей әрбір қатар отырған ел мәдениеттері ұқсас болса сыйысып, бірінің жоғын бірі тауып кетер еді, ал соңғы көрші орыс мемлекеті тек құлдық санамен жаншумен болды, бұрынғы барымыздан айырылғанымызды көруімізге болады. Әйтсе де ғалым осы сиезде түркі тілдерінің ерекшелігі мен бар қасиеттерін сақтап қалған қазақ тілі екендігін де айтқан.

Тіл адам баласының ішкі ойын сыртқа шығаруда тұрақтылық мәнге ие емес. Айналадағы өзгерістер тілдің де дамуда, өзгерісте болатынын көрсетеді. Бірақ бұл құбылыс адам санасынан тыс болмайды. Тіл білімінде синергетика ғылымы туралы мағлұматтар айтылады. Ғалым Ж.Манкеева сөз синергиясы туралы былай деді: «Сондықтан В.Гумбольдтың түсіндіруіне сай адам жанын, өмір салты мен мәдениетін білу арқылы тіл үйрену әрбір халықтың айналасында «рух шеңберін» орнатады» [10,54]. Яғни тілдің даму барысында Б.Момышұлының өз шығармашылығында болсын А.Бек романында болсын батырлық пен батылдық сөздері кездеседі. Екеуінің берер мағынасы батырлық та батылдық та адам бойындағы ерекше қасиеттер тәрбие мен азаматтық борыштан туар ар мен намыстан туатын әрекет. «Ерлікті, батырлықты соғыстан ғана емес, бейбіт күнде де көреміз. Ол да дұрыс тәрбие өз басыңның қатерін ұмытып, өзгелерді қауіпсіз ету, азаматтық парызыңды өтеу, ақылмен, тәуекелмен орындау, ақылсыз әрекет ақымақтыққа әкеледі. Бұл жөнінде «Батылдық – қимыл-әрекет есебін тәуекел етумен үйлестіре алушылық. Тәуекелді есеп ақтайды. Есепсіз тәуекел – тұл» [9, 17] - дейді Б.Момышұлы.

К.Юнгтің пікірлерін зерттеген ғалымдар ойынша, «архебейне ми арқылы қалыптасқан атадан балаға тартылған психикалық стереотиптер. Ең алғашқы батырлар туралы мифтен оның батырлығы, жауыздықты жеңуі, зұлым күшпен алысуы көрініп, оны міндетті түрде жеңеді» [12]. Міне, осы қасиеттердің барлығы ғасырлардан-ғасырларға жалғасып, кешегі батырларымыздың ерлігінен, Б.Момышұлының Мәскеу түбіндегі жауды жеңу үшін жасаған жанқиярлық ерлігіне ұласты деп айта аламыз. Яғни батырлық біздің қанға сіңген қасиетіміз. Егер батырлықпен елін, жерін қорғамаса, қазіргі күнімізді қалай болжар едік?

Тіл мен мәдениеттің байланысы туралы XX ғ. басында-ақ А.Байтұрсынұлы тілге мәдениеттің жемісі деп қарау пікірін қалыптастырды. Тілдің иесі адам болғандықтан, барлық ойлау, ақпарат адамға тән болып, келе когнитивті лингвистика мен лингвомәдениеттану өз зерттеушілеріне жол ашты. XXғ. 90 - жылдарында лингвомәдениеттану ғылымы қалыптасты. Ал XXғ. басында қазақ тіл білімінің атасы - Ақаң тіл өнерінің халықтың этномәдени өмірінен бөліп алғысыз дүние екендігіне көз жіберіп, сол кездің өзінде - ақ қазақы діліміздің түп-тамырымен орайлас мәдениетті тірнек өнер, көрнек өнер деп бөлген. XX ғ. екінші жартысында қазақ тілін зерттеуші ғалымдардың осы Ақаң салған сұрлемнен адаспай, халықтың рухани, тілдік, мәдени өміріндегі атаулар мен ұғымдардың тұрақтануына, тілдің өміршеңдігіне талдау жасап, қазақ тілінің өсіп-өнуіне сүбелі іргелі зерттеулер арнады. XX ғ. басында ғалым Қ.Жұбанов: «Халықтардың тұрмыс қалпы түрлі-түрлі болған соң, олардың әр затқа қоятын аттары да түрлі-түрлі. Тіл ұзақ заман жасалады, бірден өзгермейді, оның өзгерісі тұрмысқа байланысты» [6,93] - дейді. Бұл тұрғыда ғалым Е.Жанпейісов түркі тілдері этномәдени өмірінде қызмет еткен сөздер мен сөз тіркестеріне этимологиялық, салыстырмалы, семантикалық талдау жасады. Халықтың ғасырлар бойы жинаған мәдени, рухани тілдік байлығы, оған септестік етер адам мен оның санасының терең жатқан ұлттық танымынсыз қалыптасқан дүние болмайтыны анық. Лингвомәдени таным жеке өз алдына тіл білімінің бір бағыты болып табылады. Ол мәдениет пен тілдің арақатынасын анықтап, тілдің мәдени сипаттамасын жасайды. Себебі халық артында жеке адам, жеке батыр тұр.

Тіл мен мәдени өміріміздің жалғастығын тілші - ғалым Ә.Қайдардың этнолингвистикалық сөздігінен көреміз. Сөздікте қазақ тілінің салты мен өмірінен сыр шертетін сөздерге анықтама беріледі.

«Әсіресе, ұлттық рухымыз жаңғырып, салт-дәстүрлеріміз қайта жанданып жатқан қазіргі қазақ қоғамындағы рухани-әлеуметтік құбылысты дұрыс бағалап, негізін түсіну үшін ұлттық тілдің дамуының ішкі формасынан туындайтын жалпы заңдылықтарды жеке адам, ерекше

тұлғалардың психикасымен(рухымен) және оның жалпы ұлттық санаға әсерімен байланысты түсіне білудің маңызы зор» [10] - деп ғалым Ж.Манкеева айтпақшы, кейінгі ұрпаққа саналы тәрбие мен ұлттық даралық сыйлағымыз келсе, қазақтың тұлғаларымен үндесуіміз қажет. «Батырлық» сөзіне жеке бөлек тоқталмаса да Б.Момышұлы шығармашылығында шамшырақтай қайталанатын адамдық белгісі - ар сөзі болса, осы сөзді ғалым Ә.Қайдар да өз сөздігінде анықтама беріп, оған «адамның болмысына тән аса қымбат, аса құнды әрі мәнді зиялы қасиеттердің бірі деп санайды. Оны ұлттық менталитетінің өзекті мәселесі «ар» деп білетін қазақ жұртының арасында кеңінен тараған «Малым - жанымның садағасы, жаным-арымның садағасы» деген қанатты сөзінен айқын аңғаруға болады» [7, 34] - деп топшылайды. Батырлықты, ерлікті шыңдайтын - ар ілімі, ар қасиеті екендігін Б.Момышұлы да нақтылайды. Батырдың өмірлік кредосы да ар ісінен тұрады.

Қазақ тілінің ғана емес, түркі тілдерінде батырлық зат есімінің лингвотанымдық мәні ерекше. Батырлық ұғымына қатысты мақалдар, қанатты сөздер, халықтың мінезі мен ділінің, психологиясының айшықтылығын көрсетеді. Когнитивті лингвистика этникалық тұрғыдан ой жасайды, лингвотанымдық сипаты қаралады. Тілдің табиғатын түсіну үшін тіл мен халықтың, тарихтың, мәдениеттің байланыстылығын көреміз.

Соғыс адам мен оның болмысын сынайтын үлкен арена деуге болады. Онда барлық ар-ұят, абырой, парыз, борыш, адалдық көз алдымызда өтіп жатады. Соғыстан соң жараланған, қайтыс болған жауынгерлердің саны алынып жатса, адалдық пен ар ілімі таразыланып жатады. Соғыста ерлігімен көзге түскендерге марапат берілсе, қашып кетпек болған немесе бұғып қалғандар үшін ар соты қатар жүріп жатады. Романның басынан аяғына дейін автордың осы мәселеге шүйліге зерттеуі - автордың да соғыстың нақ ортасында жүргендігінен хабардар етеді. «Арпалыс» романында шығарманың бастауында автордың кейіпкермен танысу сәті суреттеледі. А.Бек Б.Момышұлынан соғыс жайын сұрайды. Б.Момышұлы - соғыс жайын көрген, сезген адам біледі, менің сізге айтарым жоқ [1] - дейді. Тіпті қолқалап қоймаған соң, Батыр оның өзіне қарсы сұрақ қойған. - Махаббатты білесіз бе? [1,17] – деп сұрайды. Сонда бұл сұраққа өзі былай деп жауап береді: - Жар сүю, бала сүю, жеке өмірде кездесетін сезімнен өзгеше сезім ар-намыс сезімі бар. Адамда ар-намыс сезіміне қарама-қарсы қорқыныш сезімі болады. Біздің қазақтың «Қорыққанға қос көрінеді», «Қоянды қамыс, ерді намыс өлтірер», «Жаным- арымның садағасы», «Өлімнен ұят күшті» деген сөз мәйегін түзуі бүкіл халықтың ой-санасын, танымын көрсетеді. Қорқыныш бойын билесе, алға баса ала ма? Жоқ. Әлде командирден қорқып қимылдай ма? Жоқ. Оны ілгері итеретін жігері мен қайраты. Ол қорқақ атанбас үшін ар-намысын шыңдайды» [1,17] . Бауыржанмен қалай танысқанын баяндау тұсында: « Атым - Бауыржан. Әкем - Момыш, мен соның ұлымын, баласымын, түсіндіңіз бе?» [1,9] - деді.

- Менің фамилиям жоқ, - деді ол. - Менің қазақ екенімді, далада қой жайып өскен фамилиясы жоқ жігіт екенімді білсін, жұрт - [1,9] дейді. Неге қой жайып дейді? - деп ойласақ, Батырдың айтар ойы мынаған саятын сияқты. Қазақты жалқау дейсіндер, егер ол жалқау болса, мал бағып жүрер ме еді, малмен жан бағып, ішер асы, киер киімін де малмен байланыстырған. Тіпті ет, сүт өнімдерінен түрлі құнарлы ас әзірлеп, қазақтың ұлттық мәдениетінің бір сілемін қалыптастырды емес пе? Сондықтан бұл «оттауизм» деуі тегін емес. А.Бек Б.Момышұлының сөз сөйлеу мәнеріне былай баға береді: «Орыс сөзі мен сөйлемдерінің нақышын бұзбайды, кейінірек байқағаным, - қазақша сөйлегенінде сөзі тезірек ағылатын сияқты көрінді» [1,9] - дейді. XX ғ. ұлттық тілде атаулар мен кісі тегінің бұрмалана қолданылуына қарсы, аламан тарих қазанының қайнауынан шымырланып шыққан Б.Момышұлы өз тегін өзгертпеді, себебі осы тегіндегі ұлы арқылы өзінің қарсылығын, табандылығын көрсетті. Екінші дүниежүзілік соғыста Мәскеу түбінде жауды тойтарған Бауыржан Момышұлы кешегі алаштықтардан елді сүюді үйренсе, жаугершілік замандарда елін қорғаған Ақментей батыр бабаларынан тараған батырлық, елдік, өршілдік рухпен қаруланып, осы күш оны жау алдында қайыстыра алмады.

Жазушы А.Бек майдан даласына келіп, Б.Момышұлымен кездесіп, оның ерекше жаратылысы бөлек адам екендігін көріп, көркем шығарма жазуға кіріседі. Ол жоспарын

Б.Момышұлына айтады. Б.Момышұлы оның шындықтан ауытқыса, оң қолын, екінші рет кателік қайталанса, оның сол қолын шабатындығын айтады. Б.Момышұлының бір ерекшелігі соғыста қылышын асынып жүрді. Мұны көрген генералдар дивизия командирі И.Панфиловқа ескертті де, бірақ Б.Момышұлы уставта қылыш асынып жүруге болатындығын көлденең тартады. Осылайша ерекше тұлғалы, киім киісі мен қылыш асынып жүруі, Күрең төбел атын мініп, майдан шебін аралап жүруін көріп, оны жаугершілік заманның батырларына ұқсатамыз. А.Бек тек көрген-білген, естігенін шындыққа сай етіп жазуға кіріседі. Ең алғашқы тарау – «Қорқыныш» деп аталады. Себебі А.Бек талай күн алғы шепте жүреді, қорқынышты сезінді, енді сипаттай алар деген оймен жазғызбақ болды. Осы тарауда Боранбаев деген солдаттың «аттан» деген сөзден зытып, орманда қалып, өз қолын өзі атып, соғыстан жалтармақ болған мысалын көлденең тартады. Ату жазасына бұйырғанда жауынгер Қалимолдин, Добряков, Блоха өз саптас жауынгерін оққа қимайды, кешірім сұрап, командирден өтінгендей қалде болады. Б.Момышұлы өз әкесінің қарақұрт шағып, у тарамас үшін шаққан жердің етін ойып тастағаны бар - деп мысал айтады. Соғыста қорқыныш жеңсе, сенімсіздік жайласа, әскерден жеңіс қалай күтесің? Соғыста командир ретінде әр жауынгерге жауап беріп оны өлімге емес, өмір сүруге жұмсауы қажет. Кезінде генерал И.Панфилов та осылай айтқан болатын. И.Панфиловтың өзіне сонау Талғарда Б.Момышұлының өзі де «мен батальоныммен өлуге даярмын» дегенде, «батальонда 700-800 адам бар, 20-30 ұрыс жүргізіңіз, бірақ батальонды сақтап қалыңыз» [1,61] деген. Б.Момышұлы «бірақ мен абыроймен өлуге даярмын» деген екен. Сап алдына Боранбаевты тұрғызып қойып, ату жазасына кеседі. Сот та жоқ, үкім де жоқ. Кейін бұны не үшін жасағанына, егер осы іс осылай қалса, жауынгерлік тәртіп, міндет босаңсиды. Сондықтан осындай әрекетке бардым дегенде, генералдың өзі рапорт жазып, құжатын реттеп қоюын тапсырған. Б.Момышұлы жауынгерлерді сап түзетіп, сап алдында Боранбаевқа қарап «Ал бұлар болса, сен құсап арын сатқан жоқ. Бұлар - адал жауынгерлер. Міне, ұрысқа баратын осылар. Бұлар - ел намысы, ер намысы үшін қасық қанын аямай күреседі. «Жаным - арымның садағасы» деген ата - бабамыздың батырлық дәстүрін берік ұстайды» [1,35] - дейді. Міне, А.Бектің шығармасында қазақ мақалдары мен қанатты сөздері неге жүр? деген сұрау туындайды. Бұл сұраудың жауабынан шығарманы Б.Момышұлының өзі жазған деп танымыз. Батырлық сөзін Б.Момышұлының өзі де айтып отыр. Мақалада А.Бектің шығармашылық қабілеті немес көркем шеберлігіне баға беруден аулақпыз, ондағы негізгі кейіпкер Б.Момышұлының дүниетанымы, оның батырлық ұғымына қойылар талабы ескеріледі. Бұл шығарманың стиліне қарап, Б.Момышұлының айтып отырып жазғызғаны, тіпті өзі жазғандығы байқалады. Сондықтан тілдік семантикалық ерекшеліктер, батырлыққа тән сөз сілемдері еркін анықталады.

Батырлық, ерлік туралы дүниежүзі ғалымдары мен психологтары бас қатырып, ол қай кезде көрінеді деп сан-саққа жүгіріп жүрсе, Бауыржан атамyz сонау 1941 жылы-ақ соғыстағы адам мен соғыс психологиясына тоқталып, белгілі ой-қорытындысын жасап үлгерген екен. Әлі де батырлық сөзі қайдан шықты деген сұраққа атамyz былай жауап береді: «Шыншылдық-Екіжүзділік, Батырлық- Қорқақтық – ғарыштық сипаттағы ұғым» [ 8 ,136]. Қорқақтық бәріміздің бойымызда бар, қажет болса қорғана жүріп, шабуыл жаса, батырлық адамның ерік-жігерінен туады, алға қойған мақсаты мен міндеті айқын болса, сол жолға бар күшін төгеді, осылайша адал борышын абыроймен атқарады.

Батырлық пен батыр туралы шетелдік ғалым М.Подлесная батырлықтан гөрі жеңістің салмағы ауыр секілді, себебі біз «Сіздің бұл (батырлық) ерлігіңіз мәңгі ұмытылмайды» дейміз, батыр мен батырлықтан барып ерлік әрекет туады [13,508] - дейді. 28 - Панфиловшылар ерлігі дейміз, ал егер бір жауынгер өз досын жау қолына бермесе, ерлікке тән әрекет жасады» (Также присутствует пространственная разница - подвиг более объемён, масштабён: подвиг 28 панфиловцев или подвиг под Сталинградом - деяния, отражающиеся в физическом и морально-психологическом масштабе на всю войну, а поступок рядового Иванова, не бросившего товарища в битве под Смоленском, - геройский) [13,508] - дейді. Яғни барлық әрекет мекеншақпен өлшенеді, әрі нарративке, яғни оқырманға баяндаумен жеткізіледі.

«Батырлықтың мәдени-айрықша ерекшеліктерін білу, қазіргі заманда батыр мен батырлық концепциясына жаңаша қарау парадигмасын ұғындырады»(Предполагается, что знание культурно-специфичных значений героизма может быть полезно для пролития света на модернизированные представления о концепции героя и раскрытия роли героической парадигмы в современном обществе) [14,21] - дейді. Батырлық пен ерлік үлгісін әлі де көрсетіп жатыр. Ол біреудің өмірін құтқару, жеке басының қауіпсіздігінен гөрі, қиындыққа ұшыраған адамға қол ұшын созу сияқты әрекеттер. Мен батырлық жасайыншы демейді, оның тәрбиесі мен ар-ұяты шыдатпайды, осы әрекетке барғызады.

Батырлықтың үлгісі саналатын көптеген бай ауыз әдебиетіміз, жыр-дастандарымыз бар. Халықтың санасында батырлық концепциясымен бірге астасып жанды адам жүретіні белгілі. Халқымыз ұрпағына арман, өсиет, өнеге ретінде батыр ұлдарын дәріптеп, жыр-дастандарына қосқан. Егер халқымыздың тәрбиелік мәнге толы осы жыр-дастандары болмаса, ұрпағы қалай қанаттанар еді? Жазу-сызу болмаған кездің өзінде жаттап алып, таңнан – таңға жеткенше батыр ұлдарын дәріптеген толғаулары болмаса, батырлық рух қалай жанданбақ? Міне осы жыр-дастандардағы батырлық идеяларының сілемдері Батыр Б.Момышұлымен жалғасты. Бұл дастандарда Батырдың келешек іс-әрекетіне негіз болатын туған жерін қорғау, намысын тапталпау идеялары жатыр. Б.Момышұлын да толғантқан абырой, намыс, ұят, адамгершілік, адалдық сияқты қасиеттер. Осы қасиеттер оның бүкіл өмірінің кредосына айналды. Ұлы Отан соғысында Б.Момышұлын талай ойын сан-саққа жүгірткен қиын-қыстау шақтарда жол тауып, қоршаудан шығуда, тосыннан атақаға шығуға барарда терең толқыныспен шешім қабылдайтынын көреміз. Махамбет ақын айтпақшы «Түн қатып жүріп, түс қашқан» ұйқыны білмей, тығырықтан, қоршаудан шығу үшін қалай қиналғанын көрсек, Батыр өз жанын емес, қарамағындағы жауынгерлерінің өміріне жауапты екендігін сезінген. Содан соң барып, ертең жауынгерлерден айырылып, сопаң етіп жалғыз қалсам не болғаны деп, күні-түні ұйықтамай, ұйқысы қашып, жер-суды, жер жағдайын зерттеп, барлау ұйымдастыруы – үлкен шешімді қажет етеді. Немістер де ақымақ емес, кешегі қираған жолмен жүрмеуге тырысады, біз басқа жағынан шығуымыз қажет деуі, тіпті ұзыннан ұзақ шұбатылған жау эшелонының арасынан тіліп өту деген – не деген ерлік! Генерал И.Панфиловқа кездескенде, бұл соғысқа «психологиялық соғыс» деген ат береді. Генералдың қарамағындағы батальон командирі Б.Момышұлын зер сала тыңдауы, сосын сіз не айтасыз? - деп ақылдасуы, өзін генералмын деп асқақтаудан аулақ, соғыс жағдайын терең білетін шебер қолбасшы екендігін көрсетеді. Соғыстағы өмір мен өлім арпалысы Батырды жан тебіренер сезімдерге бөледі. Қорқақтық, қорқыныш, парыз, абырой, ерлік, батырлық, ұят туралы ойларын күнделікке түсіріп жаза бастады. Күнделік жазуына себепкер бір жағынан генерал И.Панфиловтың да үлесі бар секілді. Өйткені ол кісі күнделікті қандай маневрде болдыңдар - деп сұрап, есеп талап ететін. «Арпалыс» романында бүкіл техникалық жағдай, соғыс картасын сызу, топографияны жасау – Б.Момышұлы мен Рахимовтың қолынан өтті. Белуардан су кешіп, қараша айында қатты ауырады. Ертеңіне шабуылды тойтару, реті келсе шабуылға шығу - осының бәрі Батырдың ой-санасынан қорытылды. Осы ой ширатылып келіп, оның 1944 жылы елге келгенде арада үш жыл бойы пісіп жетілген тиянақты ойтолғақ есебіндегі бес күндік дәріске ұласқанын білеміз. «Соғыс психологиясы» атты дәрісі - Б.Момышұлының өмірлік тәжірибе қайнауынан шыққан таза мінсіз әскери дүние. Онда адам санасының қатпарлы қиын сауалдары, соғыс деген алапаттың әсері, оған адамның шешуін табар сауалдары араласқан. Жас ұрпақты қалай тәрбиелеу керек? Соғыстың терең астарлы мәні бар адам санасын қопаратын психологиялық дүние екендігін дәлелдеген. А.Бектің шығармасы да осы терең тербелістің негізінде туған. Соғыстың алғашқы күнінен бастап басталған әскери даярлық, Б.Момышұлының әскери тәртіпті қатаң сақтайтын қолбасшы екендігін көреміз. Тау-тасқа қарамай әскерді ойлы-қырлы жермен жүргізіп, жауынгердің құрал-саймандарының қалай жинақы тұруына дейін тәртіптілікке шақыруын көреміз. Отын-суды әзірлеу, күлді-күйелеш болса да, жауынгердің тамағын өзі пісіруін қадағалауы, ертеңгі соғыста жай-күй талғамайтыны, бұдан да қиын жағдайлар болатындығы да ескерілген. Кешегі журналист, мұғалім, суретші, ғалым, дәрігер, музыкант соғыста не істеуі қажет? Соғыс жағдайына қалай тәрбиелеу керек деген мәселені

күн тәртібінен еш түсірмеді. Әскер жасақтауда, кешегі түрлі саланың маманы бүгінгі жауынгер болып шыға келді. Осы жолға тәрбиелеуді командир абыройлы атқарса, ол жасақ еш жеңіліске ұшырамайды.

Отанын, туған жерін аңсау - кез келген адамның қанында бар. Батыр да сонау бір зұлмат соғыста жүріп, отбасы мен туған жерін бір сәтке естен шығармаған. Әке мен әже, халқының тәлім-тәрбиесін алып өскен батырымыз әр уақытта абыройлы, парасатты ой үдесінен шығуды қадағалайды. Соғыста жүріп Отанның ұлтқа, ұлысқа бөлінбейтіндігін, оның әрбір талы мен дарағының қымбат екендігін түсінеді. Артта қалған бала мен ата-ананың ертең өзі үшін ұялып жерге қарамауы үшін соғысады және әрдайым жауынгерлеріне де ертең жаман аты қалмауын өтініп бұйрық жүзінде де, сапта да, жай әңгіме жүргізгенде де айтып отырған. Б.Момышұлы табиғаты қатал суық Мәскеу түбінде терең ой үстінде талай ойларға беріліп, ой-толғаныстарда отырғанын көреміз. Кей кездері қатты ой үстінде: «Мен неге айдалада қан төгісте жүрмін?» [1,129] - деген де сұрақ қояды. Бірақ жауынгердің анты мен борышы, артындағы қалың елі, жаугершілік заманда батырлардың ел бетін көрмей, шайқасқандығын, ұлтарактай жер үшін күрескендігін, ар мен намыстың туын жықпағанын көріп өскен отбасы тәрбиесінен алшақ кете алмайды. – Мен Отанымды қорғап отырмын, бағыты мен өмір сүру ортасы бір Мәскеу- біздің жүрегіміз, халқымыз - бәріміздің қазынамыз, адам деген ең киелі байлық, ал туған жерді қорғау, аман сақтау – менің парызым - деп түсінеді.

Қарамағындағы жауынгерлерді өз бауырындай көріп, жақсы көрсе, адалдықтан аттаса, соншалықты жек көру сезімдерін де бастан өткізеді. Батырлық пен ерлік қарақан басының қамы емес, артта қалар ұрпағына сын деп түсінген шақта ғана орындалар міндет деп түсіндіреді. Бірде А.Бекке «Бәлкім, сіздіңше, Ерлік деген - анадан туа бойға біткен қасиет шығар? Әлде каптенармустың шинелімен қоса «пәленшеге берілді», «түгеншеге берілді» деп белгі соғып үлестірген сыйы болар?» [1,15] - дейді. Ерлік деген сын сағатта туады. Оған ешкім дайындалмайды. «Қарауындағы жұртпен жүрегің бір соқса, ой-ниетің солармен бір болса, командирден бақытты кім бар! Сол бақыт тап осы минутта менің қолыма тигендей болды. Батальонда бүгін батырлық пайда болғандығы ақылыма аян, жүрегіме кәміл еді» [1,129] - дейді. Әскери абырой, әскери ант, азаматтық борышқа адалдық, батальонның жауынгерлік тәртібі мен дәстүрінен абырой мен сенімге құрылған міндет шығады. Совет жауынгерлері осы мақсатқа жету үшін күресті. Адам мен адам тату, ешкім баласынан, анасынан, әкесінен айырылмауы қажет, ешкім ешкімнің баға жетпес байлығы - өміріне қол сұғуына құқығы жоқ екендігін көрсетті. Қалай болғанда да Ұлы Отан соғысы кезіндегі Волоколамск тас жолындағы шешуші шайқас Қазақстанда құрылған 316-атқыштар дивизиясының атын тарихта алтын әріптермен жазды. Б.Момышұлының әскери командир ретінде қалыптасу жолында әкесіндей ұстазы болған генерал И.Панфиловтың есімі ерекше аталады. «Арпалыс» романындағы желідей тартылған сыйластық, әке мен бала сияқты татулық, жанашырлық, баланың әкесіндей адамнан ұятқа қалмау жолын ойластырғаны жау ортасынан сытылып шығып, ұстазына қайта оралуы, оның салалы саусақтары мен бет әлпетінің қырлы жүзін бақылауы, келер күннен жеңісті жолдарға аттандыраар әке қамқорлығын көргендейміз. «Болар баланың бетін қақпа, белін бу» деген халқымыздың қасиетті сөзі осы тұста өзі сұранып тұр. Майданның ең қиын резервтік қызметін атқару бұйырады Б.Момышұлына. Б.Момышұлының ержүректілік пен қайсарлыққа толы, Отанына деген борышына адал ұлдың ниетін, міндеті мен парызын ұққан Б.Момышұлыны генерал И.Панфилов осындай салмақты тұстарға аттандырады. Генерал тарапынан сенім мен әскери міндетті атқара білушілікті Б.Момышұлы соғыста бірнеше мәрте дәлелдеді.

Б.Момышұлының батальоны И.Панфиловтың таңдауымен сұңғыла командирдің амал-айласының мол екендігін бағалап, оның батальонын резервтік етті. Қай жерде қиын-қыстау жағдай, сол жерден бұл батальон табылуы қажет болды. Осындағы аш нәр татпаған жауынгердің әскери міндетін орындаудағы жанқиярлық ерлігін қарасаңызшы! Қараңғы түнде жаудың тылына өту үшін қалың орманда ағаш кесіп, аралап, жол ашу деген ерлікке апарар жол. Бұл ерлікке себеп дұрыс бағытталған әскери тәртіп пен міндет болды. Әскер басында тәуекелшіл, қорқынышты жеңе білген командир болуы керек. Бірақ шешуші сәтте

шабуылдаушы, әрекет етуші батальон болды. Жауынгерлік ерліктің бастауы да, шыңы да әскери тәртіппен, азаматтық борышпен, маневрлік соғыс тактикасын дұрыс құра білуден шығады. Б.Момышұлы өз жауынгерлерінің жүзіне барлап, ертеңгі күнін болжап отыратын болған. Батальондағы 700 адамды сөзімен, бұйрығымен, тәрбиесімен басқара білген Б.Момышұлы соғыста абыройға ие болды. Соғыстағы тағы бір батырлықты шындайтын нәрсе - сенім мәселесі. Жауынгерлерін тастап кетуге болмайды. Жау шебін бұзып өтерде қандай қауіпті жағдай болмасын, атына мініп алдына түсіп, қайқаңдап жүрмеген. Сарбаздарының соңын ала, түтеген оқтың астында жүрген. Егер атқа мініп, шаба жөнелсем, бас иесіз қалған әскер, өздерінің әкесінен айырылғандай сезімде болатынын түсінеді. Сондықтан қандай жағдай болмасын, әскерінің алдына шығып шаба жөнелу дұрыс еместігін біледі. Тіпті көрші батальондардың арша-аршасы шығып келе жатқан түрін де көрсетпеуге, лажы болса, олармен араластырмауға тырысады. Себебі, жеңіліс тапқан, басшысы бір жақта, өздері екінші жақта шашырап қалған әскерден онды әңгіме күтпейді. Әскери тәрбиенің бүге-шігесіне дейін зерттеген дарынды басшы жеңіске қуана білуді де біледі. Күнделікті марапатқа сарбаздарын ұсынып, ол тізімді нақтылап отырған. Жауынгерлік әрекеттен барып, жеңісті сәттер болатыны, сол жеңіске қуана білу де қажет екенін тапқан. Екінші дүниежүзілік соғыстағы жаумен текетіресте неміс әскери командованиесінің жоспарын орындатпай, талқандады. Жау бұрынғыдан да адам шығынына қарамастан бар күшін осы төңірекке төкті. Бірақ аз күшпен әскери тактика мен маневрдің арқасында Б.Момышұлының батальоны жау тылынан бірнеше мәрте жарып шықты. Ұзыннан - ұзақ шұбалған неміс әскерін де ромб түрінде сыналап кіріп кесіп өтеді. Б.Момышұлының тағы бір әдісі - винтовкамен залпымен оқ ату, осы әдіс арқылы жаудың орасан зор күшіне тап береді. Немістерді бас көтертпей, орманға жүгіріп өтеді. Екінші бір жағдайда жауды бекіністен өткізбейді. Жау енді оң жақ пен сол жақтан қиып өтіп бұлар тағы тылда қалып қояды. Жаудың тылынан әрекет жасап, тағы да асқан әскери сұңғылалығымен Б.Момышұлы жаудың аралық шебінен өтіп кетеді. Қандай қиыншылық болса да Б.Момышұлының ұйықтамай түні бойы жоспар құрып шығатынын, тіпті бір жолы қатты ыстығы көтеріліп ауырса да, су аяқ киіммен, су киіммен қалшылдаған қарашаның суығында Отан деген отбасын ұмытпаған. Әскери тәртіптің соншалықты дұрыс құрылғанының куәсі боларлық жағдай, бүкіл батальонға бір қорап темекінің қалған кездегі ешкімнің темекіге қол созбауы, Синченконың егер мен біреуін алсам, қалғандарға жетпейді ғой дегенінің өзі, үлкен ұжымдық, біреуі үшін бәрінің бірлескен ортақ парызы жолындағы әрекеті. Б.Момышұлының соғыстағы тактикасы мен маневрі де саналы түрде ұйымдастырылған, асқан жауапкершілікпен құрылған. Б.Момышұлының тағы бір соғыстағы тактикасы қандай жағдай болмасын, солдаттың қаруы таза болуы керек. Қаруың даяр болмаса, оқ ата алмайсың. Аш қиналып, жау қоршауынан шықса да тамақ ішіп үлгере алмай, қайта соғысқа қайта тапсырмамен жау қолынан деревняларды азат ету әрі жауға тосыннан шабуыл жасау, жауға «біз бармыз» деген сес көрсету мақсатында, яғни Б.Момышұлы айтқандай соғыс психологиялық сипатқа ие екенін дәлелдей түседі. Жау да кешегі жеңіліс тапқан жолмен емес, басқа тәсілмен әрекет етуде. Бірақ 7-8 км аралықта бір батальонның жауға қарсы қорғануы тарихта болмаған жағдай. Сондықтан ең маңызды мәселе - қорғана білу. Шығынға батпау, жауды неғұрлым жақындатып барып ату, оқ шығынын жасамау мәселелері де қарастырылған. Тіпті жау шебінен пулемет пен винтовка түсіру де қарастырылған. Жаумен соғыста ең басты мәселе - қателік жібермеу, осының бір дәлелі Брудныйдың жеңіліс табуы, осы жолда оны жазалайды. Б.Момышұлы Брудныйдың қол астындағы жауынгерлері мен қаруынан айырылуына қарсы екенін көреміз. Брудныйды түн ішінде қаруын тауып келуді қайта жұмсайды. Брудный екі винтовка жаудың бірнеше документін қолға түсіріп келеді. Шилов батальон командирі әскерінен айырылып, өзі жараланып жатады. Оның да тірлігі құптарлық емес. Әскерінің қайда қалғанын білмейді, ұзақ уақыт күйзеліске түседі. Бозжанов нағыз өз ісінің шебері. Пулеметті шашып жинап, соғысқа даярлаған. Рахимов бүкіл карта жасау, жау шабуылына қарсы қимыл ұйымдастырушы, маман. Әрине, И.Панфиловтың шеберлігі, соғыс тактикасын үйрету жағынан жалықпайтындығы, тәжірибесі, жауынгерлерге тең қатарда сөйлесуі, кісіні тыңдай білетіндігі туралы айтуымызға болады. Б.Момышұлы батальонының

орналасқан жерін байқап, тағы да жаудан қорғану, алдау мақсатында қосымша шеп жасауды ұсынады. Түні бойы адам бойымен екі траншеяны қазуы, оны біреуінде адам, біреуінде жоқ. Жау осы жаңа топырақ үйілген шепті атқылап, біраз шығынға батады. Осы жерде Бауыржанның бізді «Жер ана» сақтап қалды дейтіні бар. 700 адамның 7-8 км жерді қорғауы өте қиын ойлап қараған адамға. И.Панфиловтың соғыс тактикасы да керемет құрылған. Ол екі соғысты көрген қыран. Жаудан жасырынар жар қабақ жеткіліксіз ағаштарды кесіп өзеннен өтер сал жасауды тапсырады. Соғыс тактикасы мен стратегиясының дұрыс құрылуы командирге байланысты. Дұрыс берілген бұйрық та ұрыстың шешуші әрекетіне қажет. Ұлы Отан соғысында Орта Азия әскери округінде құрылған жауынгерлерді бастап шешуші ұрыста жанқиярлықпен ерлік көрсеткен советтік Отанымызды қорғаудағы ерлігі еленбей қалса да, өзін дүниежүзілік Батырға теңестірген Б.Момышұлы есімі мәңгі өшпейтіндігін біз бүгін тағы дәлелдеп отырмыз.

Б.Момышұлы туралы жазылған жазушы А.Бектің «Арпалыс» романында Бауыржан батырлығына себепкер – тәрбие мен өмір тәжірибесі десек болады. Себебі роман басында жазушы кейіпкерімен танысқанда кейіпкерінің ерекше адам екенін көреміз. Оны сөз саптауынан көреміз. Момышұлы деген текті ұстануының өзі тектілік белгісі, мен далада мал жайған қазақ баласымын – деуінде мән бар. Малсыз қазақтың күні жоқ десек, Батыр атамыз да сол мәселені нұсқап отыр. Қазақтың «Малым - жаным садағасы, жаным – арым садағасы» деген мақалын бүкіл өміріне ереже етіп алған десек болады.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Түйіндей келе, А.Бектің «Арпалыс» романындағы Б.Момышұлының батырлық тұлғасын жинақтайтын ұғым-түсініктер талданды. Мақаланың мақсатына сай Б.Момышұлының тілдік концептілік ұғымдар мен түсініктері туралы материал жинау, сұрыптау және концептологиялық талдау әдістері пайдаланылды. Зерттеу нәтижелері мен қорытындылары бойынша тілдің ұлттық ерекшелігі, кейіпкер тілінде қолданылған мақал-мәтел, тілдік қолданыстарға қарап, оның батырлықты, ерлікті бойына жинаған тұлға екендігі танылды. Батырлықтың, ерліктің қайнар көзі - абырой мен сенім екендігі табылды. А.Бектің «Арпалыс» романына өзек болған Батыр Б.Момышұлының айтуымен жазылған деректі шығармада батырлығымен ерлігімен көзге түскен жауынгерлер есімі ерекше құрметпен аталады. Б.Момышұлы өзі айтқандай, барлық жауынгерлер есімі өзгертілмей тарихта өз аттарымен қалды. Өртүрлі салада қызмет еткен қызметкерлер мен жұмысшылардан әскери тәртіпке бағынған, өз елінің шынайы батырларын тәрбиелеп шыққан әскери командирлер мен қолбасшылардың ерен ерлігі деп санаймыз. Кейінгі ұрпақ «менің атам батыр болған екен деп айтарлықтай азаматтар болды». Б.Момышұлының әр уақытта айтары «Өлімнен ұят күшті, Ел намысы- ер намысы» атты халқымыздың даналыққа балар асыл сөздері ұранындай болды. Соғыс аяқталған соң да Б.Момышұлы соғыстағы қыран ерлерімен кездесіп отырған. Б.Момышұлы бейнесі шығарманың өне бойында баяндаушы ретінде беріледі. Сондықтан соғысты өз басынан өткерген, ерлігімен көзге түскен халқымыздың Батыр ұлы туралы бұл шығарма өміршендігін жоймайды. Сондай-ақ әскери абырой, әскери ант, азаматтық борышқа адалдық, батальонның жауынгерлік тәртібі мен дәстүрінен өріс табатынына дәлелдер анықталды. Шығарманың өне бойында негізгі кейіпкер, Б.Момышұлының қаһармандық жолы, батырлық пен ерлікке толы батальонының жауынгерлік жолындағы Отанын сүю, туған жерін қадірлеу туралы ойлары талқыланды.

Зерттеу жұмысымыз болашақта Ұлы Отан соғысындағы жауынгерлердің батырлыққа толы іс-әрекеттерінің беймәлім жағы мен сырын анықтауға, Б.Момышұлы туралы ақпараттарды тереңірек зерттеуге жетелейді. Сондай-ақ зерттеу жұмысы Б.Момышұлы туралы қосымша деректер мен мәліметтерді толықтыра түседі. Осы арқылы тілдің ұлттық сипатының, тілдің ғаламдық бейнесінің жекелеген тұлғаларда даралана түсетіндігіне көзіміз жетті.

## ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Бек А. Арпалыс. Көптомдық шығармалар жинағы. 27 том (1-кітап) -А., 2010. - 320 б.
- 2 Бек А. Арпалыс. Көптомдық шығармалар жинағы. 28 том (2-кітап) – А., 2010. - 280 б.
- 3 Бек А. Арпалыс. Көптомдық шығармалар жинағы. 29 том (3-кітап) – А., 2010. - 260 б.
- 4 Байтұрсынұлы А.Қазақ тіл білімінің мәселелері./Құраст: Ғ.Әнес/- А., 2013. - 640 б.
- 5 Қашқари М. Түрік сөздігі. 3-том /Аударған А.Егеубай/ - А., 2017. - 528 б.
- 6 Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. - А.,1999. - 581 б.
- 7 Қайдар Ә. Қазақтар ана тілі әлемінде. – А., 2009. - 784 б.
- 8 Момышұлы Б. Қанмен жазылған кітап. /Ауд.:М.Қазыбек/ - А., 2010 - 336 б.(электронды оқулық)
- 9 Манкеева Ж.А. Этномәдени мазмұн және сөз синергиясы//Тілтаным.- 2022.- № 86 (2), - Б.48-58.
- 10 Васильченко А.В. Тіл- ұлттық ментальдылық пен мәдениеттің көрінісі ретінде Білім мен ғылымның даму тенденциялары.№ 83-1 .2022. Б. 144-147 [trnio-03-2022-40.pdf](#) (электронды ресурс)[орыс тілінде]
- 11 Жуков В.Н. К.Г.Юнг:Ұжымдық бейсаналық, архетиптер, мәдениет//Білім және құқық.- 2022.-№3.311-3256, DOI:10.24412/2076-1503-2022-3-311-325, file:///C:/23/k-g-yung-kollektivnoe-bessoznatelnoe-arhetipy-kultura.pdf (электронды мақала) [орыс тілінде]
- 12 Подлесная М.А., Шевченко О.К. және Ильина И.В.Батырлар мен батырлық - ұжымдық сананың репрезентациясы ретінде// Хабаршы РУДН. Серия: Әлеуметтану. 2023. Т. 23. № 3. Б. 503–524. DOI: 10.22363/2313-2272-2023-23-3-503-524,<https://cyberleninka.ru/article/n/geroi-i-geroizm-kak-reprezentatsii-kollektivnoy-pamyati/viewer> [орыс тілінде]
- 13 Sargsyan M.,Madoyan A.Heroes and heroism: Realization of the heroic paradigm in Scottish folktales. In Esse: English Studies in AlbaniaТом 12, Выпуск 1, 2021,С.5-23, <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85139092193&origin=inward&txGid=6c145b710a85122f03d7dacef264b51a> [ағылшын тілінде]
- 14 Dugarov B. S. Buryat Hesariad: Tengrist mythology and the epic interpretation // Санкт-Петербург университетінің хабаршысы. Философия және конфликтология. 2019. Т. 35. Шығ. 4. Б. 580–592. <https://doi.org/10.21638/spbu17.2019.406> [ағылшын тілінде]
- 15 Ярматова М.А. Тіл-мәдениет арқауы //Әлеуметтік-гуманитарлық пәндердің өзекті мәселелері. Арнайы шығарылым. 2023. №S/1(3)- 2023 Б.110-117. (Электронды журнал). Ярматова+Мехринисо%20(1).pdf [орыс тілінде]
- 16 Голубенко Е.А. Әлемнің тілдік бейнесіндегі «соғыс» және «бейбітшілік» концептілерін майданда ұйымдастыру.// Хабаршы РУДН. Серия: Тіл теориясы. Семиотика. Семантика. 2019 Vol. 10 .№ 1.Б. 197—212. [polevaya-organizatsiya-kontseptov-voyna-i-mir-v-sovremennoy-yazykovoy-kartine-mira.pdf](#) (Электронды ресурс) [орыс тілінде]
- 17 Мерве Багчи Шенгюль Шығыс майдандағы казак әскерлері.//Ортақ түркі тарихы зерттеулері. 2023. Т.5. Шығ.10. Б.789—806. [10.53718-gttad.1216338-2820122.pdf](#) (электронды ресурс) [түрік тілінде]

Материал 22.12.2024 баспаға түсті

### **Лингвопознавательные особенности героизма Б. Момышұлы в произведении А. Бека**

А.А.Туймебекова<sup>1</sup>, А.Б.Салқынбай<sup>1</sup>

<sup>1</sup>Казахский национальный университет имени аль-Фараби, 050038, Алматы, Республика Казахстан

*В данной статье исследуется внутреннее сознание и познание человека, восходящие в своих истоках к достоинству и чести воина, человека, который смог противостоять*

*огромной силе врага, сокрушить чашу весов в Великой Отечественной войне, в статье также изучается человек на войне, его мировоззрение, отношения командира и солдата.*

*Известно, что русский писатель А.Бек, который хотел собрать материалы о военных событиях 1941 года, о направлении военных действий, говорил об этом с героем Б.Момышулы, в разговорах с легендарным героем речь шла о войне, о месте человека на войне, его воспитании, о вопросах нравственности в лихие годы. В результате этих разговоров и появилась известная книга А.Бека. Беседы с Бауыржаном Момышулы, которые составили композиционную основу книги, породили следующие вопросы: в крови казахов есть героизм, мужество, если бы их не было, то как бы мы смогли сохранить свои необъятные земли? Мы сохранили свою независимость и свободу благодаря острiu копы и силе кулака. Примером героизма, уходящего корнями к данной традиции, является Б. Момышулы. В результате исследования установлено, что в становлении языкового познания Б. Момышулы сыграли решающую роль национальная специфика, народное познание и ментальность. Мы видим, что традиции героизма и доблести восходят к глубокой древности, эти качества пришли к нам из далеких времен, наши предки сражались в войнах, ставя честь и отвагу выше собственной жизни. Очевидно, что благодаря боевой чести и вере, присяге, верности гражданскому долгу, боевой дисциплине и традициям наши отцы побеждали в оборонительных войнах, в том числе в Великой Отечественной войне.*

*Ключевые слова: концепт, храбрость, героизм, честь, победа, лингвопознание, страх.*

#### СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Бек А. Арпалыс. Собрание многотомных произведений. Том 27 (Книга 1) - А., 2010. -320 с. [на казахском языке]
- 2 Бек А. Арпалыс. Собрание многотомных произведений. Том 28 (книга 2) - - А., 2010. -280 с. [на казахском языке]
- 3 Бек А. Арпалыс. Собрание многотомных произведений. Том 29 (книга 3) - А., 2010. -260 с. [на казахском языке]
- 4 Байтурсынулы А. Проблемы казахского языкознания /Сост: г. Анес / - А., 2013. - 640 с. [на казахском языке]
- 5 Кашгари М. Турецкий словарь. Том 3 / Перевод А. Егеубай / - А., 2017. -528 с.[на казахском языке]
- 6 Жубанов К. Исследования по казахскому языку. - А., 1999.-581 с[на казахском языке].
- 7 Кайдар А. Казахи в мире родного языка. – А., 2009. -784 с. [на казахском языке]
- 8 Момышулы Б. Книга, написанная кровью. / Пер.: М. Казыбек/ - А., 2010-336 с. [на казахском языке]
- 9 Манкеева Ж. А. Этнокультурное содержание и синергия слова//Тілтаным.- 2022.-№ 86(2), - с. 48-58. [на казахском языке]
- 10 Васильченко А.В. Язык как отражение культуры и национальной ментальности Тенденции развития науки и образования. Номер: 83-1. 2022 С.144-147 trnio-03-2022-40.pdf (электронный ресурс) [на русском языке]
- 11 Жуков В.Н. К.Г.Юнг:коллективное бессознательное, архетипы, культура.//Образование и право.-2022.-№3.С. 311-325 DOI: 10.24412/2076-1503-2022-3-311-325, file:///C:/23/k-g-yung-kollektivnoe-bessoznatelnoe-arhetipy-kultura.pdf [на русском языке]
- 12 Подлесная М.А., Шевченко О.К. и Ильина И.В. Герои и героизм как репрезентации коллективной памяти.// Вестник РУДН. Серия: Социология. 2023. Т. 23. № 3. С. 503–524- DOI: 10.22363/2313-2272-2023-23-3-503-524 , <https://cyberleninka.ru/article/n/geroi-i-geroizm-kak-reprezentatsii-kollektivnoy-pamyati/viewer> [на русском языке]
- 13 Sargsyan M.,Madoyan A.Heroes and heroism: Realization of the heroic paradigm in Scottish folktales. In Esse: English Studies in Albania part 12, Vol 1, 2021, pp.5-23, <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0->

85139092193&origin=inward&txGid=6c145b710a85122f03d7dacef264b51a. [на английском языке]

14 Dugarov B. S. Buryat Hesariad: Tengrist mythology and the epic interpretation

// Вестник Санкт-Петербургского университета, Философия и конфликтология. 2019. Т. 35.

Вып. 4. Б. 580–592. <https://doi.org/10.21638/spbu17.2019.406> [на английском языке]

15 Ярматова М.А. Язык - носитель культуры //Актуальные проблемы социально-гуманитарных дисциплин. Специальный выпуск. 2023. №S/1(3)- 2023 С.110-117. Электронный журнал. Ярматова+Меҳринисо%20(1).pdf [на русском языке]

16 Голубенко Е.А. Полевая организация концептов «война» и «мир» в современной языковой картине мира.// Вестник РУДН. Серия: Теория языка. семиотика. семантика 2019 Vol. 10 №1 С.197—212. (электронный ресурс) [polevaya-organizatsiya-kontseptov-voyna-i-mir-v-sovremennoy-yazykovoy-kartine-mira.pdf](http://polevaya-organizatsiya-kontseptov-voyna-i-mir-v-sovremennoy-yazykovoy-kartine-mira.pdf) [на русском языке]

17 Merve Bagchi Shengul Cossack troops on the eastern front. Journal of General Turkish Historical Research. vol 5. no 10. 2023.pp.789—806. (electronic resource) [10.53718-gttad.1216338-2820122.pdf](http://10.53718-gttad.1216338-2820122.pdf) [in Turkish]

Материал поступил в редакцию журнала 22.12.2024

### **Linguistic and cognitive features of B. Momyshuly's heroism in the works of A. Beck**

A.A.Tuimebekova<sup>1</sup>, A.B.Salkynbai<sup>1</sup>

<sup>1</sup>Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050038, Republic of Kazakhstan

*In this article a person who was in war, his worldview, his attitude towards a commander and a soldier, the inner consciousness and cognition which originates from his honor and dignity, who steadfastly stood against the enemy's great power, which weighed on the terrible war's scale that led to a great turn in the world is observed. It is known, that in 1942 a whole work made on the basis of the conversation between the hero B.Momyshuly and the Russian writer A.Beck, who went to the battlefield to collect the material about the war, its direction, the place, upbringing and the people's morality in the war. According to this work how did we save our vast land, if not heroism and courage in Kazakh people's blood - the question is raised. We saved it with the help of our strength and a spearhead. It was B.Momyshuly who showed the model of heroism and rooted in our tradition. As a result of a research it was found that the formation of B.Momyshuly's linguistic knowledge has included folk knowledge and mentality, national identity. We see that the tradition of heroism and bravery have been living with our people since the time of hostilities, and it has always been the young people's ironclad, who fought with honour. It is clear, that thanks to the combat honour and faith, oath, loyalty to civil duty, combat discipline and tradition, we could get victory.*

*Key words: concept, bravery, heroism, honor, victory, language knowledge, fear.*

### **REFERENCES**

- 1 Bek, A. (2010) Arpalys. Kóptomdyq shyǵarmalar jınaǵy. [Collection of multi-volume works] (Almaty, 2010) [in kazakh]
- 2 Bek A. Arpalys. Kóptomdyq shyǵarmalar jınaǵy. [Collection of multi-volume works] (Almaty, 2010) [in kazakh]
- 3 Bek A. Arpalys. Kóptomdyq shyǵarmalar jınaǵy. [Collection of multi-volume works] (Almaty, 2010) [in kazakh]
- 4 Baitursynuly A.Qazaq til biliminiń máseleleri[Issues of Kazakh language education] (Almaty, 2013). [in kazakh]
- 5 Qashqarı M. Túrık sózdigi. [Turkish dictionary (Almaty, 2017) [in kazakh]
- 6 Jubanov Q. Qazaq tili jónindegi zertteýler. [Research on the Kazakh language] (Almaty, 1999) [in kazakh]

- 7 Qaidar Á. Qazaqtar ana tili áleminde. [ Kazakhs in the world of their native language] (Almaty, 2009) [in kazakh]
- 8 Momysuly B. Qanmen jazylǵan kitap. [A book written in blood] (Almaty, 2010) [in kazakh]
- 9 Mankeeva J.A. Etnomádenı mazmun jáne sóz sínergiasy [Ethnocultural content and synergy of words] //Tiltany[m](linguistics), vol. 86, no 2, pp.48-58 (2022) [in kazakh]
- 10 Vasil'chenko A.V. Yazyk kak otrazhenie kul'tury i nacional'noj mental'nosti [Language as a reflection of culture and national mentality] Tendencii razvitiya nauki i obrazovaniya. [Trends in the development of science and education] no 83-1.Samara. pp.144-147 (2022) trnio-03-2022-40.pdf (elektronnyj resurs) [na russkom yazyke]
- 11 Zhukov V.N. K.G.YUng:kollektivnoe bessoznatel'noe, arhetipy, kul'tura. [C. G. Jung: collective unconscious, archetypes, culture// Obrazovanie i pravo [Education and law ], no 3. Moscow, pp. 311-325.(2022) [in Russian]
- 12 Podlesnaya M.A., Shevchenko O.K. and Il'ina I.V. Geroi i geroizm kak reprezentacii kollektivnoj pamyati. [Heroes and heroism as representations of collective memory]] // Vestnik RUDN. Seriya: Sociologiya. [Bulletin of RUDN University. Series: Sociology ] vol. 23. no 3. (2023) pp.503-524.[in Russian]
- 13 Sargsyan M. and ,Madoyan A. Heroes and heroism: Realization of the heroic paradigm in Scottish folktales.In Esse: English Studies in Albania vol 12, no 1, pp.5-23 (2021) <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85139092193&origin=inward&txGid=6c145b710a85122f03d7dacef264b51a> [in English]
- 14 Dugarov B. S.(2019) Buryat Hesariad: Tengrist mythology and the epic interpretation , Bulletin of St. Petersburg University, Philosophy and conflictology. no. 35. Vol. 4. pp. 580–592. <https://doi.org/10.21638/spbu17.2019.406> [in English]
- 15 Yarmatova M.A. Yazyk - nositel' kul'tury [Language is the carrier of culture] //Aktual'nye problemy social'no-gumanitarnyh disciplin. Special'nyj vypusk. [ Current problems of social and humanitarian disciplines. Special issue]. no S/1(3)- 2023. 2023.pp.110-117. Yarmatova+Mexriniso%20(1).pdf .[in Russian]
- 16 Golubenko E.A. Polevaya organizaciya konceptov «vojna» i «mir» v sovremennoj yazykovoj kartine mira. [Field organization of the concepts “war” and “peace” in the modern linguistic picture of the world. ] // Vestnik RUDN. Seriya: Teoriya yazyka. semiotika. semantika [Bulletin of RUDN Series: Theory of language. semiotics. semantics] 2019 Vol. 10 no1 pp.197—212. polevaya-organizatsiya-kontseptov-voyna-i-mir-v-sovremennoy-yazykovoy-kartine-mira.pdf.[in Russian]
- 17 Merve Bagchi SHengyul' Kazach'e vojska v vostochnom fronte. ZHurnal obshchih turecskih istoricheskikh issledovaniy. no 5. Vol.10. 2023.pp.789-806. (elektronnyj resurs)[na tureckom yazyke]

Received: 22.12.2024

FTAMP 16.31.61

DOI: [10.59102/kufil/2025/iss1pp260-274](https://doi.org/10.59102/kufil/2025/iss1pp260-274)

**М.Б. Хамзина<sup>1</sup>, Д.Р. Жарыкова<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>«Астана медицина университеті» КеАҚ, Астана, 010000 Қазақстан Республикасы

### **«АЛПАМЫС БАТЫР» ЖЫРЫНДАҒЫ ДІНИ ДИСКУРС: ХАЛЫҚТЫҢ РУХАНИ БЕЙНЕСІНІҢ КӨРІНІСІ**

*Зерттеу жұмысы «дискурс», «мәтін», «сөйлеу әрекеті» ұғымдарының байланысын зерттей отырып, діни дискурс мәселесін қарастыруға арналады. Зерттеудің өзектілігі ұлттық тілдегі діни ерекшеліктердің, діни сананың және діни сипаттағы тілдік құралдардың жүйесін зерттеу қажеттілігімен байланысты.*